

ӘОЖ 11.25.31

ҚЫТАЙДЫҢ ӘСКЕРИ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫНДАҒЫ «ҰЛТТЫҚ ЕЗГІНІҢ ЖҮЗ ЖЫЛЫ» ТҮСІНІГІНІҢ РӨЛІ

Ғарифолла Ақерке Рахымжанқызы

akerke02_09@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті,
Шығыстану мамандығының 3 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – PhD доктор, аға оқытушы Нуридденова А.Қ.

Kipicne

Қытайдың бүгінгі таңдағы жағдайын ескере отырып, жүз жыл бұрын елдің толығымен құлдырауда болғанына сену қиын. XIX ғасырдың ортасынан XX ғасырдың ортасына дейін созылған «шетелдік варварларға» теңдестірілген соғыстардың, тең құқықсыз келісімдердің және концессиялардың үзіліссіз сериясы нәтижесінде «езгінің жүз жылдығы» (百年国耻 *bainian guochi*) деп аталатын түсінік қытайдың санасына батыл кірді. Қытай не себепті жүз жыл бойы қорлықта өмір сүрді? Басты себеп – бұл Қытайдың басты үш соғыста (екі апиын соғысы және қытай-жапон соғысы) жеңіліс табуы. Бұл мақаланың басты мақсаты-әскери модернизацияда Қытай халқы бұл оқиғадан шығу барысында қолданған әрекеттер туралы болмақ. Қытайдың әскери модернизациясы бұл барлық жасалған реформалардың басым бағыты болып табылады. Қытай халқы үшін басты біріктіруші идея – Қытай үшін қайғылы дәуірдің оқиғаларын қайталауды болдырмау.

Қытайдың жартылай отарға айналуы

«Ұлттық езгінің жүз жылы» – бұл 1839-1949 жылдар аралығы Батыс державалары мен Жапонияның Қытайға қолданған саясаты кезеңі. 1841 жылдың мамыр айының аяғында Қытай армиясы, британ әскерлерінің Кантонды қайтаруға тырысып, британдық кемелерде өрт сөндіру кемелерін өз портында тұрғызды. «Немизид» бу кемелерінің технологиялық қуатын көрсету кезінде қауіптен арылуға және қалған өрт Кантон портына пайдасыз кемелерді жібереді. Бұл Қытайдың ғасырлар бойы иеленген Шығыс Азия істері үстемдік етуінің басталуын көрсетеді. Қазанға қарай Ұлыбритания жағалауды бақылауды күшейтіп, Цин флотын жойып, Чусан мен Нинбо қалаларын басып алды. Шілдеде олар Янцзы өзенін жүзіп, Пекинде императорлық астананың өмірлік маңызды желілерін кесіп тастауға қатер төндірді. Қытай бейбітшілікті талап етті. Нанкин шартына 1842 жылдың 29 тамызында қол қойылды. Батыс державалары онжылдықтар бойы сақталған протекционизмнен кейін Қытайды өз порттарын ашуға мәжбүр етті, 21 миллион фунт стерлингті төлеп, батыс тұрғындарына өз аумағында экстратерриториалдық құқық берілді. Осылайша, Қытайдың «қорлықтың жүз жылдығы» басталды, ол 1949 жылы Қытай Халық Республикасының (ҚХР) құрылғанына дейін созылды [1].

Қытайдың теңіз флоты 1894-1895 жылдары қытайлық Солтүстік теңізде Жапониядан жеңілгенде, Қытай үшін үлкен соққы болды. Елу жыл бойы дамып келе жатқан үлкен ел қалайша кішкентай елден жеңілді? Мұның бір себебі – Цин әулетінің федералдық әулет жүйесі шеңберінде реформалар жүргізілгені, ал реформаторлар ежелгі режимді өзгерткісі

келмеді. Жапонияға қарсы жеңіліске ұшыраған Қытайдың ежелгі режимді ұстанып, Қытайды күшейту мүмкін еместігін және Цин әулетінің жаңару жолын аша алмайтынын көрсетті. Радикал тобы революцияның абсолютті қажеттілігі екеніне сенімді болды. Бұл Цин әулетінің ескі режимін өзгертуге тура келді және жаңа саяси жүйені құру қажет болды. Олар дәстүрлі Қытайды революциялық жолмен өзгертуге үміттеніп, жапон моделінен француз және американдық модельдерден бас тартты. 1899 жылы сегіз ұлттың атақты альянсы бас тартқан боксшылардың көтерілісіне байланысты Қытайда Батысқа қарсы көңіл-күй көтерілді; Қытай 1894 және 1937 жылдары Жапониямен екі рет шайқасты, Ялу шайқасы және «Нанкиндегі қырғын» сияқты оқиғалар Қытайдың ұжымдық жадысында әлі де сақталған. Бұл кезең, қақтығыстар, сыбайлас жемқорлық және хаоспен белгіленген, Цин әулетінің жердегі ірі және ең экономикалық белсенді империялардың бірі екенін көрсетеді. Осы кезеңнің трагедиясы Қытайдың қазіргі заманғы ұлттық ерекшелігін қалыптастыру үшін өте маңызды. Осы күнге дейін үкімет екінші апиын соғысы кезінде британдық және француз әскерлерінің өртенген және тонап кеткен Юаньминьюан бірнеше қақтығыс тудырды. Бірақ, 1912-1937 жж. ауыр еңбек арқасында ел экономикасы ғана қалпына келіп қана қоймай, сонымен бірге өсті. Бұл кезең Қытайда Алтын ғасыр деп аталады [2]. Бірақ бұл қолайлы жағдай 1937 жылы Жапонияға Қытайға басып кіргенде және сегіз жыл бойы экономикалық өсу үдерісін күрт бұзған кезде тоқтатылды. Бүгінгі кезеңде біз Жапониямен соғыс сегіз жыл бойы (1937-1945 жж.) болмаған жағдайда, Қытай өнеркәсіптік дамыған елдермен салыстырмалы экономикалық өсімге қол жеткізе ме деген сұрақты көтере алмаймыз. Жапонияға қарсы ұзақ соғыстан кейін, тағы екі жыл, азаматтық соғыс (1946-1949 жж.) жүріп, Гоминьдан және Коммунистік партия бір-бірімен билік үшін шайқасты. Нәтижесінде, бұл соғысты Коммунистер жеңіп алды, жаңа ел құрылды. Сонымен қатар, Қытай 1840 жылдан бері алғаш рет ұлттық бірлік пен егемендікті қалпына келтірді. Қысқаша айтқанда, Қытай жаңғыртудың жаңа дәуіріне кірді.

ҚХР-дың әскери модернизациясы

Қытай халық-азаттық армиясы (ҚХАА) – Қытай Халық Республикасының орталық және жергілікті соғыс органдарымен, әскери-ғылыми және оқу орындарымен бірге жаяу әскерлердің және теңіз соғысы мен әуе соғысының қарулы күштері. Ол 1927 жылы құрылды. Алғашында басты мақсат – мемлекеттегі көтерілістерді басып жаншу болғанымен, кейін батыс империалистерінің Қытай шекарасын бұзуға бағытталған әрекеттеріне тойтарыс беру болды. Басында Қытай басшылығы әскерді батыстықтардан қорғану мақсатында пайдаланғанымен, Мао Цзэдун өлгеннен кейін стратегия қайта қаралды. Әскери стратегияны өзгертудің негізі 1982 жылғы 2 наурыздағы ҚКП Орталық комитетінің отырысында «жалпы соғысты» қайта қарау және экономиканы, ғылымды және технологияны дамытуға баса назар аударатын Дэн Сяопиннің идеясы болды, ол ҚХАА модернизациялау үшін неғұрлым берік негізді қамтамасыз етеді. 1985 жылғы желтоқсанда ҚХР Орталық әскери кеңесі нұсқаулық қабылдады. Дэн Сяопин ұлттық қорғаныс стратегиясын «жаңа кезеңдегі белсенді қорғаныс стратегиясына» ауыстырды. Тұжырымдаманың мәні – қорғаныс желілерін ұстап, қарсыластың шабуыл әлеуетін әлсіретіп, оның аумағына кіруіне жол бермейді. ХІХ съезде Ұлттық халықтық конгресс 1992 қазанда ҚХАА тобы қарулы күштерді жаңғырту бағытын анықтады. Негізгі стратегия «қазіргі заманғы жоғары технологияларды пайдаланып соғысуды» Генерал Чжан Чжэнь орнатты. Айта кету керек, мемлекеттік бюджеттен тікелей қаржыландырудан басқа, ҚХАА өзін-өзі қаржыландыру практикасын жүзеге асырады. Көбіне өнеркәсіптік зауыттар, фермалар, балық зауыттары, қонақ үйлер мен мейрамханалар салу және осы салалардан табыс алу болып табылады. ҚХАА-ның өндірістік компаниялары шамамен 15 мыңға жуық азаматтық өнімдер шығара алады, олардың сатудан 90-шы жылдардың ортасында 20-30 млрд юань табыс тапқан. Сонымен қатар, шетелге қару сатады. Негізгі тұтынушылар: Пәкістан (36%), Судан (7%), Сауд Арабиясы (6%), Иран (6%), Мысыр (6%), Бирма (4%) болып табылады. 1982 жылдан бастап, Дэн Сяопиннің жоспарына сәйкес, әскери білім беру жүйесін реформалау басталды. Ұлттық қорғаныс университеті құрылды. Бейжіңде ҚХАА және Әскери ғылымдар академиясының ҚХАА; қарулы түрлер деңгейінде

күштер - командалық академиялар, полк және офицерлік қызметкерлерді оқыту, әскери округтер деңгейінде взвод командирлері мен техникалық мамандарды дайындауға 100-ге жуық әскери мектеп ашылды. Кейінірек, Цзян Цзэминнің басшылығында әскери оқу орындарының саны азайған және сержанттарды даярлауға қайта бағытталды [6].

Стивен М. Уолт «Ұлы держава үлкен соғыста анықталады» деген кітабында айтылғандай, бірде-бір шешуші орган немесе шешім қабылдайтын тұлға кез келген үкіметте өткеннің әсерінен қорғалмайды. Әлемнің сыртқы саясатының сәулетшілері бұл Қытайға қатысты қалай қолданылатынын түсініп, Қытайдың өткенін зерттеп, оның қазіргі іс-әрекетін түсінудің ажырамас бөлігі болып табылады [2].

Бристолдың профессоры Роберт Бикерс шетелдіктердің және Қытайдағы Батыстың ықпалы туралы «Қытайдағы батыстың ықпалы қашан аяқталды» атты кітабында анықтап көрсетті. «Қазіргі Қытайдың тарихы шетелдіктер жасаған тарих емес; бірақ оның ішкі тарихы интернационалдандырылған, кейде олармен өте мұқият болған жөн», - деп жазады Бикерс.

Құрылыс кемелерімен қатар, Қытай сондай-ақ күшін арттыру үшін ұзақ мерзімді стратегиялық инфрақұрылымға инвестиция салады. Үнді мұхитындағы күштерді құруға бағытталған «Перл Стринг» стратегиясының шеңберінде Қытай Азия мен Африканың әртүрлі елдеріндегі порттарды қолдайды және оларды құрастырады, олардың соңғысы Джибутиде орналасқан. Қытайлық базаның ашылуы осы жылдың басында Чжэн Хэдің XV ғасырда алғаш рет Шығыс Африка аймағында Қытайдың маңызды әскери-теңіз қатысуын құрғаннан кейін ашылды [3]. Оның мақсаты – Үнді мұхитының ежелгі Жібек жолы бағыттары мен сауда бағыттарына ұқсас жер және теңіз сауда жолдарын жасау.

Қытайдың Шығыс Азиядағы артықшылығын қалпына келтіру туралы айтатын болсақ, тек қана қару-жарақты, танкілер мен әскери кемелерді ұстау жеткіліксіз. Тарихи шекараларды қалпына келтіру, бұл қытайлықтарға ұлт үшін маңызды болып табылады. Қытай тіліндегі «*zhongguo*» сөзі «орталық мемлекет» мағынасын білдіреді. Ғасырлар бойы қытайлықтар өздерін әлемнің орталығы деп санап, аздаған патшалықтардан құрмет көрсетіп, Еуропа Рим империясының құлдырауынан қалпына келе бастаған кезде компас, қағаз және оқ-дәрі тәрізді өнертабыстарды жасайды. Бұл жады қоғамның жүздеген жылдар бойы құлдырауы мен әскери кемшіліктер үшін сақталып қалды және, әрине, жақын арада жоғалып кетпейді. Цин империясының құлдырауының катализаторы Ұлыбританияның әрекеті болды, ол апиынды контрабанда арқылы өз экономикасына кедергі келтірді және басқа державалардың одан әрі шабуылдарына елін ашты. Қытай проблемаларындағы үлкен теріс рөл апиын соғысындағы жеңіліске ұшырағаннан кейін елге шабуыл жасаған христиан миссионерлерінің қызметі империяның күштерін бұзған екі көтеріліс туғызды. Қытайлықтардың ішінде өздерінің әлсіздігінде «езгінің жүз жылдығы» үшін кінәсін әшкерелеу дәстүрге айналғанымен, еуропалық державалардың қалай әрекет еткенін ешкім де ұмытпаған және бұл естеліктер қытайлықтардың жадында батыс державаларына үлкен сенімсіздікпен қарауын тудырды.

Қорытынды

Кезінде осы Батыс державалары мен Жапониядан қорлық көрген ҚХР қазіргі таңда олардың экономика, сауда және т.б. салалардағы басты бәсекелесіне айналды. Қытай осы бір «қорлық» ұғымын есіне сақтай отырып, Қытай басшылары ҚХР-да мықты экономикалық даму тез әскери модернизацияға айналуын жеделдетуге бар күштерін салуда. Әскери модернизация бағдарламасын жылдамдату үшін Қытайдың технологиялық мүмкіндіктерді қолдану деңгейі тікелей АҚШ-тың ұлттық мүддесін тежейді. Әскери модернизацияда қолданылған ұтымды стратегиялардың арқасында Қытай қазіргі деңгейге жетті. Қытай оңтүстік Қытай теңізінің көп бөлігіне өз өтініштерін қолдау үшін қашықтағы рифтерге дайын аралдар мен соғыс ұшақтарын құрды, соның арқасында жыл сайын жаһандық теңіз саудасының үштен бірі өтеді. Тайвань, Малайзия, Вьетнам, Филиппиндер мен Бруней Қытаймен бәсекелес наразылықтарға ие. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, былай тұжырым жасауға болады: ҚХР басшылығының әскери қауіпсіздікті қамтамасыз

етудегі жүйелі жұмысы, ҚХАА-ны заманауи, мобильді және тиімді күшке айналдыру, ол саяси тұрақтылық пен экономикалық өсімнің кепілі болып табылды. Қытай халықаралық аренада Қытай өз имиджін қалыптастырды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Clifford Coonan. How past humiliation acts as a motivator in China <https://www.irishtimes.com/culture/books/how-past-humiliation-acts-as-a-motivator-in-china-1.3041009>
2. HANS LEI. The Ghost of China's Past: How the "Century of Humiliation" Influences China's Naval Buildup <http://www.brownpoliticalreview.org/2017/11/ghost-chinas-past-century-humiliation-influences-chinas-naval-buildup/>
3. Андрей Ковалев. "Столетие унижения" Китая: как Запад грабил Поднебесную <https://ruposters.ru/news/21-12-2015/britanka-gadit>
4. 李毅. 《精神国力与中国百年国耻的原因》 http://www.caogen.com/blog/Infor_detail.aspx?id=0&articleId=25288
5. Романова Галина Николаевна Экономическая модернизация Китая XIX - первой половины XX ВВ. в оценке отечественной и зарубежной историографии <https://articlekz.com/article/7314>
6. Казанин М.В. Основные направления обеспечения военной безопасности Китая, // Вестник Военного университета – 2011. – № 3. - С. 98 – 102.